

З ІСТОРІЇ СПЕЦСЛУЖБ

*Світлана Ляковська**

Боротьба економічних підрозділів ДПУ УСРР з фальшивомонетництвом у 1920-ті рр.

У статті досліджуються проблеми формування організаційних структур у системі ДПУ УСРР для боротьби з фальшивомонетництвом, досвід оперативної діяльності, взаємодії різних підрозділів органів державної безпеки та їхньої співпраці з правоохоронними та іншими державними установами в питаннях протидії даному кримінальному злочину.

Ключові слова: фальшивомонетництво, економічне управління, карний розшук, зовнішнє спостереження, інформатор, оперативна розробка.

У кримінальному праві небезпечним злочином, спроможним порушити правильний грошовий обіг країни і тим самим завдати серйозних збитків її грошовій системі, є діяння, визначені як підробка і збут підробних грошей, або фальшивомонетництво.

Історії відомі випадки, коли до виготовлення фальшивих грошових знаків, а також до підробки справжніх — з виправленням номіналу купюри, були причетні не лише кримінальні

* Ляковська С. — кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри історії національних спецслужб Національної академії Служби безпеки України.

ділки, але й вельми поважні люди — підприємці, банкіри, окремі політики, державні посадовці і навіть короновані особи. Фальшивомонетництво завжди давало чималі прибутки тим, хто певною мірою були причетні до нього, а тому охочих швидко розбагатіти або «вирішити» якісь нагальні економічні проблеми завжди було вдосталь. Протягом століть вдосконалювалися і способи підробки грошових знаків, й засоби та прийоми протидії цьому небезпечному явищу.

Значний досвід у боротьбі з фальшивомонетництвом у СРСР був нагромаджений у 1920-ті рр. органами державної безпеки. Цьому сприяло формування підвалин радянського законодавства з протидії фальшивомонетництву, пошук оптимальних організаційних структур для запобігання цьому злочину, напрацювання специфічних (оперативних) методів та засобів.

Вивченню даної конкретної проблеми, на відміну від інших аспектів діяльності органів ДПУ–ОДПУ СРСР, присвячена лише незначна кількість наукових досліджень. Серед українських праць вирізняється монографія В. Т. Окіпнюка «Державне політичне управління УСРР (1922–1934): історико-юридичний аналіз»¹, в якій розглянуто й досліджено організаційно-правові підстави функціонування спецслужби загалом та визначені окремі напрями її діяльності, в тому числі і з протидії фальшивомонетництву. Зокрема, автор вивчав створення у 1925 р. Всеукраїнської трійки для боротьби з фальшивомонетництвом, підсудність кримінальних справ про фальшивомонетництво.

Російський дослідник діяльності економічних підрозділів органів державної безпеки О. Б. Мозохін теж оприлюднив цікаву наукову розробку, присвячену боротьбі ВНК–ОДПУ СРСР з фальшивомонетництвом². Автор на різноманітному матеріалі Центрального архіву ФСБ РФ, який він уперше увів до наукового обігу, розглянув передумови «ударної боротьби» спец-

¹ Окіпнюк В.Т. Державне політичне управління УСРР (1922–1934): історико-юридичний аналіз: Монографія. – К.: Вид-во Нац. акад. СБ України, 2002. – 290 с.

² Мозохин Олег Борисович. Борьба органов ВЧК–ОГПУ с фальшивомонетничеством // <http://mozohin.ru/article/print-8.html>.

служби з фальшивомонетництвом та правові основи протидії цьому злочину. В статті використаний багатий первинний матеріал щодо конкретних оперативних розробок, проведених Економічним управлінням (ЕКУ) ОДПУ СРСР та ЕКУ ДПУ РСФСР як у межах всієї країни, так і в певних регіонах, зокрема на Північному Кавказі. У роботі згадуються і фальшивомонетники, що діяли на території УСРР, проте дані, наведені автором, не розкривають специфіки роботи спецслужби в даному напрямі в республіці. Хоча, безперечно, загальні тенденції протидії даному злочину були характерними також і для УСРР.

У його монографії «Право на репресії»³ також означена проблема надання органам державної безпеки позасудових повноважень у період 1920–1950-х рр., в тому числі і стосовно фальшивомонетників. Робота насичена цікавим і різноманітним архівним матеріалом, але, разом із тим, у ній не спостерігається глибокого аналізу проблеми, відсутні оціночні позиції автора.

Певний інтерес становить стаття російського науковця А. М. Павлова⁴, в якій автор досліджує проблему боротьби міліції Петрограда зі злочинністю в період нової економічної політики, в тому числі й фальшивомонетництвом. На особливу увагу заслуговують тези про взаємодію міліції й органів ДПУ, а також спроби розмежувати функції даних структур у справі протидії кримінальним злочинам.

Подальша робота з архівними матеріалами дозволила уточнити, конкретизувати деякі твердження, висловлені попередніми дослідниками (зокрема В. Т. Окіпнюком), та докладніше на українських матеріалах вивчити досвід організаційної та оперативної діяльності економічних підрозділів ДПУ УСРР, місцеву специфіку протидії фальшивомонетництву.

На початку 20-х рр. ХХ ст. фальшивомонетництво набуло нечуваного розмаху. За даними карного розшуку НКВС від 11

³ *Мозохин О.Б.* Право на репресии: Внесудебные полномочия органов государственной безопасности (1918–1953). Монография / Олег Борисович Мозохин. – Москва: Кучково поле, 2006. – 480 с.

⁴ *Павлов А.Н.* Борьба милиции с преступностью в годы нэпа / А. Н. Павлов // Вопросы истории. – 2004. – № 10. – С. 135–144.

квітня 1923 р., 20–25% грошової маси, що перебувала в обігу на території РСФРР, складали підроблені грошові знаки⁵.

Не кращою була ситуація й в Україні. Певною мірою поширенню фальшивомонетництва сприяло розмаїття паперових грошей, що перебували в обігу в різних місцевостях України. Підробити паперові гроші було просто, ще простіше — збути їх, оскільки пересічних громадян можна було легко ввести в оману — не всі знали, як відрізнити гроші, випущені певними урядами, від підробок. Інколи на цьому ґрунті траплялися навіть курйозні випадки. Наприклад, у березні 1920 р. до ЦК КП(б)У звернулися члени Одеської делегації, що прибули до Харкова на Всеукраїнську партійну конференцію, з проханням обміняти добові гроші в розмірі 52 550 карбованців одеського випуску, видані їм на відрядження, на радянські грошові знаки, оскільки в Харкові «одеські» гроші не визнавалися засобом платежу⁶.

Перехід до непу спричинив розвиток вільної торгівлі, збільшення кількості магазинів, базарів, трактирів, розважальних закладів, де було легко збувати підроблені грошові знаки. Все це відбувалося при послабленні державного контролю над економічними процесами.

У зв'язку з четвертою та п'ятою річницями Радянської влади були проведені великомасштабні амністії засуджених, більша частина яких знову починала скоювати злочини. Радянські органи міліції і карного розшуку ще тільки починали опановувати методи і засоби розшукової роботи, їхні співробітники відрізнялися низьким рівнем професіоналізму, а тому вони не могли швидко й ефективно протидіяти кримінальним елементам — переважно досвідченим професіоналам-рецидивістам, якими були фальшивомонетники.

За 1922 р. в Україні лише офіційно було зареєстровано 358 випадків виявлення фальшивих банкнот, за п'ять місяців 1923 р. — 147. Найбільш неблагонадійними щодо розповсюд-

⁵ Павлов А.Н. Борьба милиции с преступностью в годы нэпа. – С. 137.

⁶ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі — ЦДАГО України), ф. 1, оп. 20, спр. 200, с. 134.

ження фальшивих грошових знаків вважалися Одеська (47 зареєстрованих випадків), Київська (41 випадок) та Катеринославська (41 випадок) губернії.

Найнебезпечнішим було те, що на території України мав місце не лише збут, а й виготовлення фальшивок. Протистояли фальшивомонетникам губернські управління карного розшуку. Так, у березні 1923 р. Подільським губернським карним розшуком (губрозшуком) була виявлена підпільна фабрика з виготовлення фальшивих золотих «п'ятірок» у м. Летичеві, Київським губрозшуком — фабрика з виготовлення купюр вартістю 10 000 зразка 1922 р. в м. Києві. У квітні того ж року підпільна фабрика з виготовлення 50-рубльовок випуску 1923 р. була викрита в м. Переяславі, в червні — в м. Харкові, у серпні — в Ялті та Миколаєві⁷.

Водночас зростання торгових оборотів державного, кооперативного і приватного секторів потребувало стабільної грошової одиниці. Раднарком РСФРР 11 жовтня 1922 р. ухвалив рішення про випуск банкнот (червінців), які на 25% були забезпечені дорогоцінними металами та іноземною валютою і на 75% — товарами, які користувалися попитом, та короткостроковими зобов'язаннями. Здійснення грошової реформи потребувало наведення порядку в грошовому обігу радянських республік і, перш за все, ліквідації (чи хоча б зменшення) фальшивомонетництва.

Важливим елементом боротьби з фальшуванням було визначення його як злочинного діяння на законодавчому рівні. У Кримінальному кодексі (КК) УСРР 1922 р. фальшивомонетництво було включене в частину 2 «Злочини проти порядку управління» розділу I «Державні злочини». Передбачаючи однакову відповідальність за підробку як грошових знаків і цінних паперів, так і марок та інших знаків державної оплати, ст. 85 КК УСРР встановлювала суворі покарання аж до застосування вищої міри — розстрілу⁸. Разом із тим, КК не передба-

⁷ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України), ф. 6, оп. 1, спр. 2075, арк. 16, 19, 46.

⁸ Уголовный кодекс УССР. 1922 г. – Харьков: Вукоопспілка, 1922. – С. 16.

чав кримінальної відповідальності за збут підробних грошей, що було певною прогалиною у законодавстві.

Причини неефективної протидії даному виду злочинної діяльності, на думку керівництва правоохоронних органів, полягали у відсутності налагодженої планової боротьби та взаємодії губернських карних розшуків. Діяльність же окремих груп фальшивомонетників часто виходила за межі певної губернії, набуваючи республіканського масштабу. Так, викрита фабрика в м. Переяславі «розповсюджувала» свою продукцію на території трьох губерній: Полтавської, Київської та Волинської. Водночас, на місцях велися самостійні агентурні розробки, фігурантами в яких інколи проходили одні й ті самі особи, направляючись заходи, нагромаджувався певний досвід.

Усе це призвело до необхідності створити орган, який би у всеукраїнському масштабі зосередився б на боротьбі з фальшивомонетництвом. Спочатку функцію нагляду та протидії даному злочину взяло на себе Центральне управління карного розшуку (Центророзшук). Саме до нього надходила вся інформація про факти появи фальшивих грошових знаків. Дієвість Управління була особливо помітною, коли йшлося про одночасне розповсюдження ідентичних фальшивок на території декількох губерній. Центророзшук, як правило, поєднував різні справи на місцях в одне провадження, залучаючи до розробки найбільш досвідчених працівників; координував, спрямовував та контролював розробки, які велися місцевими органами карного розшуку⁹.

До його компетенції також належав облік усіх осіб, які будь-коли брали участь у виготовленні або збуті фальшивих грошей, і осіб, які за професійною кваліфікацією теоретично могли бути залучені до виготовлення фальшивок. Здійснювався також облік усіх випадків збуту фальшивок у межах республіки¹⁰.

⁹ ЦДАВО України, ф. 6, оп. 1, спр. 2075, арк. 4.

¹⁰ Щодо необхідності притягнення до відповідальності осіб, що займалися збутом підробних грошей, і пошуку через них тих, хто безпосередньо виготовляв фальшивки, практика випереджала закон.

Перехід до завершального етапу грошової реформи в 1923 р. потребував уточнення кількості усіх наявних паперових грошей. Необхідно було зменшити їхню кількість відповідно до валютних фондів Державного казначейства Держбанку. У межах здійснення цих заходів боротьба з фальшивомонетництвом набувала загальнодержавного характеру. Як завжди в таких випадках, до справи долучилися органи державної безпеки.

Ф. Е. Дзержинський 1 липня 1923 р., ознайомившись зі станом боротьби з фальшивомонетництвом, у записці заступнику по ВНК Й. С. Уншліхту писав:

«Було б бажано встановити розміри підробок і вжити драконівських заходів проти підсобників, склавши план їх піймання та викорінення [...]. Я думаю, що карний розшук не справляється і не справиться, ДПУ могло б цим зайнятися в порядку короткого ударного задання, поставивши кампанію у всьому СРСР та за кордоном»¹¹.

Рада праці та оборони (РПО) СРСР 29 серпня 1923 р. створила спеціальну комісію в складі представників ДПУ, НКВС, НКФ, Держбанку та Держзнаку, яка ухвалила рішення об'єднати зусилля кількох відомств у справі боротьби з фальшивомонетництвом, створивши при ЕКУ ДПУ СРСР Центральну трійку для протидії фальшуванню грошей. Очолив її начальник ЕКУ Кацнельсон, до складу увійшли начальник управління карного розшуку Ніколаєвський та начальник таємно-оперативного відділу Московського губернського відділу (МГВ) ДПУ Михайлов¹². Подібні трійки необхідно було створити при всіх повноважних представництвах ДПУ.

Організаційне засідання Всеукраїнської трійки для боротьби з фальшивомонетництвом відбулося 28 вересня 1923 р. До її складу увійшли представники ДПУ (за посадою — начальник економічного відділу), Центрального управління карного розшуку (начальник управління) та Народного комісаріату фінан-

¹¹ Цит. за: *Мозохин О.Б.* Борьба органов ВЧК–ОГПУ с фальшивомонетничеством...

¹² *Мозохин О.Б.* Право на репрессии... – С. 112.

сів (НКФ). Головою трійки став Куропатенко (із заміщенням Александровським) — від ДПУ УСРР, Федотов (із заміщенням Яновським) — від Центророзшуку, прізвище представника НКФ повинен був пізніше зазначити нарком¹³.

Подібні трійки протягом вересня–листопада 1923 р. створювалися й на місцях¹⁴. У губерніях, де була зафіксована найбільша кількість фактів виявлення фальшивих грошових знаків (Одеська, Київська, Катеринославська) до складу трійок увійшли також і представники Держбанку¹⁵.

У 1925 р. через адміністративно-територіальну реформу і перехід на триступеневу систему управління замість губернських створювалися окружні трійки, до складу яких входили начальник окружного відділу ДПУ або його заступник (голова), начальник окружного відділу карного розшуку і завідувач окружним відділом фінансів.

Спеціальна директива¹⁶ дозволяла залучати для роботи трійки у сільській місцевості співробітників міліції, а також сільських виконавців¹⁷.

Уся активна розшукова робота з виявлення виробників і розповсюджувачів фальшивих грошей здійснювалася через апарат карного розшуку. В його складі була виділена спеціальна група з п'яти інспекторів із залученням, у міру необхідності, таємних співробітників («сексотів»). У найбільш серйозних справах використовувалися оперативні можливості ДПУ. Лише органи державної безпеки мали право здійснювати оперативно-розшукову діяльність з метою попередження, припинення, розкриття злочинів і розшуку злочинців¹⁸. Облік фальшивомонетників і звітність про них велися як в органах карного розшу-

¹³ ЦДАВО України, ф. 6, оп. 1, спр. 2075, арк. 1.

¹⁴ Там само, арк. 5, 42, 59.

¹⁵ Там само, арк. 1.

¹⁶ Там само, ф. 30, оп. 1, спр. 4254, арк. 4.

¹⁷ До інституту «сільських виконавців» зараховували осіб із трудового населення, які були громадськими помічниками органів міліції. Вони працювали гласно під керівництвом виконкому відповідної сільради.

¹⁸ Павлов А.Н. Борьба милиции с преступностью. – С. 140.

ку, так і в органах ДПУ на місцях. Для заохочення співробітників, які займалися боротьбою з даним злочином, було прийняте рішення встановити принцип преміальності при розкритті збувальників та підпільних фабрик¹⁹. Президія трійки повинна була розробити кошторис витрат, який відправляли на затвердження трійки при ЕКУ ДПУ СРСР. Водночас на Держбанк і Наркомат фінансів УСРР покладалося матеріальне забезпечення проведення операцій з викриття фальшивомонетників. Усі ці заходи, на думку керівників правоохоронних органів, мали сприяти більш успішній боротьбі з даним злочинним явищем.

Крім боротьби безпосередньо з фальшивомонетниками, трійки займалися пошуком осіб, які підробляли різні види паперових документів, використовуваних як еквівалент грошових одиниць, що були в обігу в той час: картки біржі праці з печаткою «пільговий», бони з витравленими штампами, облігації внутрішньої позики тощо²⁰. Особливою «популярністю» серед фальшивомонетників користувалися облігації.

У 1922 р. в СРСР була випущена перша державна внутрішня довгострокова 6%-ва позика. Період її обігу становив 11 років, а продаж облігацій, виплата доходів здійснювалися в карбованцях за курсом, забезпеченим золотом. Позика надіяла користувачів багатьма перевагами, зокрема звільненням доходів від податків, щорічними вигрешними тиражами, можливістю застави облігацій тощо. Проте бажаних придбати облігації було небагато, що спричинило їх примусове нав'язування, перш за все, приватникам — так званим нетрудовим елементам. Такі облігації Народний комісаріат фінансів позначав штампельним клеймом, що, на відміну від звичайних облігацій, виключало їх з обігу.

Проте, за інформацією Всеукраїнської трійки для боротьби з фальшивомонетництвом, облігації зі змитими та витравленими штампами стали предметом купівлі-продажу. З'явилися навіть цілі організації, що витравляли, скуповували і перепродували їх²¹.

¹⁹ ЦДАВО України, ф. 6, оп. 1, спр. 2075, арк. 1–1 зв.

²⁰ Там само, арк. 60.

²¹ Держархів Донецької обл., ф. Р-1469, оп. 1, спр. 3, арк. 10.

Ці події спричинили появу циркуляра Народного комісаріату юстиції (НКЮ) УСРР від 19 грудня 1923 р. за підписами народного комісара юстиції і прокурора республіки М. Скрипника, прокурора при НКЮ і завідувача підвідділу нагляду за ДПУ Янського, прокурора при НКЮ і завідувача загального підвідділу відділу прокуратури Лупилова, в якому підкреслювалося, що злочинна діяльність організацій із витравлення штемпелів на облігаціях загрожує зривом державних заходів щодо зміцнення фінансового становища республіки, а тому губернським прокуратурам пропонувалося вжити низку заходів щодо посилення боротьби з даним явищем. Перш за все, необхідно було встановити повний нагляд за органами ДПУ при проведенні зазначеної кампанії, а також докласти всіх зусиль для прискорення дізнання і слідства у вказаних справах.

Даний циркуляр цікавий ще й тим, що в ньому губернським органам прокуратури пропонувалося «проявити максимум ініціативи» до організації та проведення у великих торгових центрах низки показових процесів над злочинцями, під час яких «стосовно до організаторів і активних учасників витравлення штемпелів, скупників і продавців цих облігацій» встановлювати «вищу міру покарання», передбачену за даний злочин ст. 85 КК УСРР 1922 р.²²

Отже, перші судові показові процеси мали відбутися ще в 1923 р. над фальшивомонетниками, протизаконні дії яких руйнували підвалини фінансової політики держави.

Щотижня місцеві трійки надсилали до Управління міліції і карного розшуку, ДПУ УСРР повідомлення про хід боротьби з фальшивомонетництвом у регіоні. Контроль здійснювався і з боку союзних органів.

Трійка для боротьби з фальшивомонетництвом, створена при ЕКУ ДПУ СРСР, намагалася не лише скоординувати роботу відповідних структур на місцях (усі її розпорядження й накази були обов'язковими для виконання), а й вимагала також в обов'язковому порядку надсилати всю інформацію у справах про фальшивомонетництво. Особливо це стосувалося найбільш ре-

²² Держархів Донецької обл., ф. Р-1469, оп. 1, спр. 3, арк. 10.

зональних справ. Так було, наприклад, із викритою фабрикою з виготовлення фальшивих грошових знаків у м. Києві, де було конфісковано фальшивих купюр на 2,5 трлн карбованців²³. Ще на стадії дізнання надійшла вимога передати справу до Москви, проте Київський губернський прокурор видав розпорядження про передачу матеріалів справи лише після її остаточного завершення.

Були й інші невідповідності у розпорядженнях Всеукраїнської трійки і Центральної, створеної при ЕКУ ДПУ СРСР. 15 вересня 1923 р. на місця був розісланий циркуляр Центральної трійки для боротьби з фальшивомонетництвом при ЕКУ ДПУ СРСР за № 10845/т, в якому не лише зазначалися заходи боротьби з даним злочином, а й містилася вказівка про те, що всі розпорядження та накази Центральної трійки є обов'язковими для виконання, та вимога всі нові дані про випадки виявлення підrobних грошей в обов'язковому порядку передавати до ЕКУ ДПУ СРСР²⁴. А вже за кілька днів, 28 вересня 1923 р., Всеукраїнська трійка на першому засіданні звернулася з проханням до Держбанку і Наркомфіну видати розпорядження своїм місцевим органам заборонити пересилати вилучені підrobні грошові знаки безпосередньо до Москви, натомість передавати їх місцевим трійкам для боротьби з фальшивомонетництвом²⁵.

Складалося враження не стільки неузгодженості дій союзної та республіканської трійок, скільки певної конкуренції між ними. Такий паралелізм у роботі інколи заважав місцевим органам зосередитися і визначитися, які саме структури (місцеві, республіканські чи союзні) будуть відповідати за доведення справи до судових інстанцій, і куди саме надсилати інформацію про фальшивомонетництво. На це неодноразово вказували керівники місцевих та республіканських органів²⁶.

У 1920-ті рр. відбувався пошук найбільш ефективних форм оперативно-розшукової діяльності. Велике значення в бороть-

²³ ЦДАВО України, ф. 6, оп. 1, спр. 2075, арк. 45.

²⁴ Там само, арк. 71.

²⁵ Там само, арк. 1 зв.

²⁶ Там само, арк. 71, 93, 148.

бі зі злочинністю мали створення і розвиток обліково-реєстраційної системи. Кримінальна реєстрація полегшувала спостереження за злочинними елементами, забезпечувала контроль за їхньою діяльністю, сприяла вжиттю попереджувальних заходів стосовно осіб, здатних до скоєння злочинів. Для більш ефективної протидії фальшивомонетництву було вирішено створити централізовану базу даних на всіх осіб, які колись тією чи іншою мірою були причетні до підробки грошових знаків.

ЕКУ ДПУ СРСР 15 вересня 1923 р. надіслало циркулярне розпорядження за № 10847/т про постановку на оперативний облік і організацію подальшого спостереження за всіма особами, які раніше мали судимість за фальшивомонетництво, а також імовірними фігурантами у подібних справах: фотографами, літографами, ювелірами, граверами, продавцями паперу тощо. Це завдання покладалося на губернські трійки для боротьби з фальшивомонетництвом²⁷.

Передбачалося і створення республіканської, в межах УСРР, бази даних про фальшивомонетників: усі губернії повинні були надіслати копії складених списків до Центррозшуку в Харків²⁸. Проте на місцях така робота проводилася повільно. Тому у квітні 1925 р. на засіданні Всеукраїнської трійки для боротьби з фальшивомонетництвом члену трійки Гуве і представнику від ЕКУ ДПУ УСРР доручалося за книгами довідок про судимості, що випускалися НКЮ, взяти на облік у межах республіки всіх осіб, засуджених за фальшивомонетництво²⁹.

Відповідно до розпорядження ДПУ УСРР від 3 листопада 1923 р. № 71728, агентам (оперативним працівникам), які займалися виключно боротьбою з фальшивомонетництвом, були надані широкі повноваження: самостійно вербувати інформаторів (внутрішніх агентів), «знімати» (тобто виявляти) квартири, встановлювати зовнішнє спостереження тощо³⁰.

З метою профілактики систематично проводилися агентурні перевірки базарів, бірж, фінансових установ, шинків, ка-

²⁷ ЦДАВО України, ф. 6, оп. 1, спр. 2075, арк. 148.

²⁸ Там само.

²⁹ Там само, спр. 4254, арк. 3.

³⁰ Там само, спр. 2075, арк. 6.

в'ярень, ресторанів та інших розважальних закладів. До співпраці з трійками активно залучалися державні й торгові органи, що давало можливість своєчасно виявляти випадки збуту фальшивих купюр.

У процесі боротьби з фальшивомонетниками напрацьовувалися специфічні (негласні) методи оперативно-розшукової роботи. Широко застосовувалося зовнішнє спостереження, яке дозволяло виявити місця збуту та переховування підроблених грошових знаків, контакти осіб, причетних до збуту та переховування фальшивок. Проте більш дієвим у боротьбі з даним видом злочинів вважалося внутрішнє освідомлення, тобто введення у середовище правопорушників секретних співробітників. Наприклад, у провадженні Одеського губернського управління карного розшуку з червня 1922 р. перебувала агентурна справа № 673 «Про виготовлення фальшивих грошових знаків в м. Одесі». За час роботи над справою було зібрано дуже багато різноманітних матеріалів, особливо даних зовнішнього спостереження, проте виявити фабрику з виготовлення фальшивок довго не вдавалося. Лише введення до складу банди внутрішнього агента дало змогу у жовтні 1923 р.³¹ викрити не лише весь склад зловмисників (101 член банди), а й знайти фабрику, на якій виготовлялися фальшиві гроші (кліше, літографічний верстат, інше обладнання)³².

Для викриття фабрики фальшивомонетників в м. Києві влітку 1923 р. в злочинне угруповання, яке складалося з шести осіб, був уведений інформатор Х. Особливість даної розробки полягала в тому, що оперативникам були відомі прізвища учасників банди, але вони не знали, де саме знаходилася фабрика з виготовлення фальшивок. На вечірці, де зібралися члени банди і на яку було запрошено Х., він показав пачку грошей і висловив своє бажання «вкласти» ці гроші у справу, яка б принесла йому чималий прибуток. Х. було запропоновано увійти у пайщики фабрики, проте місце її перебування від нього приховували. Тоді, за рішенням керівника оперативної групи, яка «розкру-

³¹ До введення секретної агентури розробка справи тяглася більше року.

³² ЦДАВО України, ф. 6, оп. 1, спр. 2075, арк. 5, 22.

чувала» цю банду, Х. почав вимагати повернення йому вкладених «у справу» грошей. Лише після тривалих суперечок між ним і членами банди інформатора запросили на квартиру до Степана С. по вул. Великій Васильківській, буд. 118, де виготовлялися фальшивки. В результаті операції з ліквідації банди і фабрики, під час якої не обійшлося без застосування зброї, було вилучено надрукованих з одної сторони фальшивих купюр загальною вартістю близько 2,5 трлн карбованців³³. Саме ця операція стала предметом пильної уваги керівництва ОДПУ СРСР та прокуратури СРСР, про яку згадувалося вище.

Найбільш відомі розробки, проведені Київською губернською трійкою у середині 1920-х рр. — «Даєш долари» та «Красс». У першій розробці активно працювали три інформатори, відряджені безпосередньо з Харкова Всеукраїнською трійкою. Друга розробка також перебувала під контролем Всеукртрійки, на засіданнях якої розглядалися родинні зв'язки головного фігуранта — Красса, деталі введення в його оточення сексота «Горштейна» з Новоград-Волинського тощо³⁴.

Внутрішня таємна агентура, яка широко використовувалася для виявлення банд фальшивомонетників, вербувалася, як правило, з осіб із кримінального середовища, або тих, хто раніше був засуджений за фальшивомонетництво. Грошове забезпечення за співпрацю з правоохоронними органами вона не отримувала, працювала на умовах премій за конкретні викриті організації, а тому керівництво трійок і ДПУ УСРР неодноразово зверталось як до місцевих фінансових установ, так і безпосередньо до Наркомату фінансів з проханням виділити кошти на оплату праці секретної агентури, а також на проведення операцій (оптова закупівля партій фальшивих грошових знаків, витрати на проникнення в злочинне угруповання тощо). Враховуючи «ударність» боротьби з фальшивомонетництвом, агентам видавалися ще й додаткові кошти³⁵.

³³ ЦДАВО України, ф. 6, оп. 1, спр. 2075, арк. 45.

³⁴ Там само, ф. 30, оп. 1, спр. 4254, арк. 5.

³⁵ Там само, арк. 9, 45; ф. 6, оп. 1, спр. 2075, арк. 6.

Допомога Наркомату фінансів, представники якого входили до складу трійок, у боротьбі з фальшивомонетництвом полягала не лише в забезпеченні коштами. Всі касири отримували циркуляри від валютного управління НКФ зі зразками і поясненнями, як відрізнити фальшиві червінці і грошові знаки від справжніх. При виявленні фальшивок місцеві фінансові установи повинні були скласти у трьох примірниках акт про вилучення, вимагаючи від пред'явника вказати точне місце і час, де він їх отримав. Один примірник акта з фальшивими грошовими знаками чи банкнотами передавався у місцеве відділення ДПУ, другий — у відділ грошових знаків НКФ, третій залишався у місці виявлення фальшивки³⁶. Своєчасне виявлення підробних грошей і повідомлення про випадки виявлення фальшивок сприяли оперативності в роботі відповідних структур.

З середини 1924 р. перший примірник акта й фальшиві банкноти надсилалися до Москви³⁷. Економуправління ОДПУ СРСР запровадило централізований облік усіх фальшивих грошових знаків і банкнот, а також перевіряло, чи дані підробки виготовлені нещодавно, чи були продуктом уже розкритих організацій³⁸.

Для цього всі надіслані купюри ЕКУ ОДПУ СРСР (чи ЕКВ ДПУ УСРР, якщо фальшивки надходили до нього) переправляло до Наркомфіну СРСР чи УСРР (за належністю). На спеціалістів цього відомства покладалося завдання здійснювати експертизу на предмет підробки грошових знаків та банкнот³⁹, що дозволяло виявити різні прийоми друкування фальшивих грошей. Одні виготовлялися друкарським способом на папері з відлитими водяними знаками, інші — методом металографії, але підписи підроблялися за допомогою друкарні, треті друкувалися на звичайному папері з відтиском спеціального кліше тощо.

³⁶ ЦДАВО України, ф. 30, оп. 1, спр. 1243, арк. 71.

³⁷ Там само, спр. 2043, арк. 102.

³⁸ Там само.

³⁹ Протягом 1922–1924 рр. одночасно перебували в обігу радянські грошові знаки й червінці.

Це давало можливість розпізнавати «почерк» фабрики або окремих «спеціалістів» з виготовлення фальшивок. Наприклад, 8 липня 1925 р. до Економічної частини ДПУ УСРР надійшов лист начальника валютного управління НКФ республіки такого змісту:

«Надіслана Вами купюра в три червонці ВХ 910737 характеризується наступним: відсутня водяна віньєтка. На малюнках селянина-сіяча, герба і правій віньєтці не завершені тіні; на номері і серії, а також на штемпелі у лівому кутку ще не накладена фарба червона. Очевидно, цей виріб повинен бути зразком для накладання на камінь і виготовлення фотографічним способом»⁴⁰.

Подібні характеристики фальшивих купюр були надзвичайно важливими, оскільки ЕКУ ОДПУ СРСР і ЕКУ ДПУ УСРР, починаючи з 1925 р., стали готувати і надсилати до місцевих органів циркуляри як про ліквідовані, так і про нерозкриті організації фальшивомонетників, зазначаючи час і місце появи фальшивок, серії та номери фальшивих банкнот, способи їх виготовлення й характерні особливості нанесення малюнків. Така інформація сприяла об'єднанню зусиль усіх зацікавлених органів для виявлення нерозкритих організацій.

Застосування різних оперативних методів боротьби з фальшивомонетництвом дало позитивні результати. Протягом 1924 р. на території УСРР були ліквідовані 14 злочинних угруповань, що займалися виготовленням «грошових сурогатів» різних видів і вартості. Серед виявлених організацій найбільшими за розмахом діяльності були підпільні фабрики, розташовані: одна — в с. Кременному Донецької губернії (виготовляли банкноти вартістю в 1 червінець), друга — в м. Києві (виготовляли казначейські білети вартістю в 50 копійок)⁴¹.

Загалом же протягом 1923–1925 рр. у СРСР було розкрито майже 100 центрів з виготовлення фальшивих грошей та за суджено понад 2000 фальшивомонетників⁴². За іншими дже-

⁴⁰ ЦДАВО України, ф. 30, оп. 1, спр. 4254, арк. 15.

⁴¹ Там само, арк. 9.

релами, в період з 15 вересня 1923 р. до 1 березня 1925 р. в СРСР було ліквідовано 174 організації з виготовлення фальшивих і підроблених грошових знаків радянського зразка, до діяльності яких були причетні 1487 осіб⁴³.

Підробкою радянських червінців «умільці» займалися не лише всередині країні, а й за її межами. Активну допомогу ЕКУ в даній справі надавав Іноземний відділ (ІНВ) ОДПУ СРСР. У лютому 1926 р. в Берліні генералом Максом Гофманом⁴⁴ була проведена нарада, в якій взяли участь колишні великі акціонери кавказьких нафтових промислів брати Л. і Р. Нобелі, колишні банкіри і землевласники з Грузії, а також депутати рейхстагу. На цій нараді вперше була висловлена пропозиція «скинути уряд (СРСР. — Авт.) шляхом випуску фальшивих грошей». Пізніше це питання неодноразово обговорювалося зацікавленими особами під час зустрічей в Гаазі та Лондоні. Основна ідея полягала в тому, щоб паралізувати фальшивими грошима економіку Радянської Росії, чи хоча б завдати їй суттєвих збитків. З оперативних даних було відомо, що до діяльності цієї групи причетні й особи з білоемігрантського середовища, які продовжували вишукувати всілякі способи економічного підриву влади більшовиків (так звана нова тактика, ініціатором якої був один із лідерів партії конституційних демократів П. Мілюков).

Реалізуючи задумане, в 1926 р. змовники створили в Мюнхені підпільну типографію Йоганна Шнайдера. Восени там було виготовлено 15 000 фальшивих банкнот радянського червінця, з яких близько 12 000 переправлені до Радянського Союзу. Потім фабрику перенесли до Берліна. Під час арешту даної групи прусською кримінальною поліцією було вилучено 120 000

⁴² Колпакиди А. И., Серяков М. Л. Щит и меч: руководители органов государственной безопасности Московской Руси, Российской империи и Российской Федерации. Энциклопедический справочник / А. И. Колпакиди, М. Л. Серяков. – М.: Олма-Пресс; С.-Пб.: Изд. дом «Нева», 2002. – С. 349.

⁴³ Мозохин О.Б. Борьба органов ВЧК–ОГПУ с фальшивомонетничеством...

⁴⁴ Під час Першої світової війни — начальник Генерального Штабу німецької армії на Сході.

напівфабрикатів банкнот червінців та папір, на якому можна було виготовити ще 1,2 млн банкнот⁴⁵.

У 1927 р. ІНВ ОДПУ агентурним шляхом вдалося встановити, що з 1926 р. організація з виготовлення фальшивих радянських червінців діяла і в Парижі.

Ймовірно, подібна інформація певною мірою спричинила включення до другого розділу Положення про державні злочини («Особливо для Союзу РСР небезпечні злочини проти порядку управління») такої діяльності, як «підробка грошових знаків», або «фальшивомонетництво» (ст. 22 Положення). Включення цієї злочинної діяльності до переліку контрреволюційних злочинів у загальносоюзному законі було обумовлене підвищеною небезпекою підробки грошових знаків для кредитно-фінансової системи країни — великі розміри збитків могли перетворити зі злочину проти порядку управління на контрреволюційний злочин.

На відміну від КК УСРР 1922 р., Положення виокремило підробку грошових знаків (ч. 1 ст. 22 Положення) і встановило більш суворе покарання (вищу міру соціального захисту — розстріл із конфіскацією майна), ніж за підробку грошових документів⁴⁶ (ч. 2 ст. 22 Положення) — позбавлення волі з суворою ізоляцією на термін не менше двох років з конфіскацією всього або частки майна, чи за підробку знаків поштової оплати і проїзних документів (ч. 3 ст. 22 Положення)⁴⁷.

⁴⁵ Вермуш Г. Аферы с фальшивыми деньгами: Из истории подделки денежных знаков / Гюнтер Вермуш. Пер. с нем. – Москва: Международные отношения, 1990. – 224 с. / http://www/gumer.info/bibliotek_Buks/History/Verm/08.php

⁴⁶ Під грошовими документами маються на увазі чеки, документи на грошові вклади і вклади цінних паперів, свідоцтва про грошові акредитиви тощо.

⁴⁷ Положение о преступлениях государственных (контрреволюционных и особо для Союза ССР опасных преступлениях против порядка управления) // Уголовное законодательство СССР и союзных республик: Сборник. / Под ред. проф. Д. С. Карева. – Москва: Госиздат юрид. л-ры, 1957. – С. 14.

Положенням була ліквідована ще одна прогалина у законодавстві — кримінальна відповідальність передбачалася не лише за виготовлення, а й за збут підроблених грошових знаків.

Кримінальний кодекс УСРР в редакції 1927 р. продублював Положення в частині, що стосується фальшивомонетництва, без змін, включивши його в п. 22 ст. 56⁴⁸.

Найчастіше свій «товар» фальшивомонетники переправляли до СРСР у цінних листівках. Для переправлення великих партій вони використовували «коридори» контрабандистів. Тому в УСРР у прикордонних Волинській та Подільській губерніях трійки для боротьби з фальшивомонетниками активно співпрацювали з прикордонними загонами Управління прикордонної охорони (УПО). В подібних випадках проведення оперативних розробок залишалося за економічними групами ДПУ, але вони були зобов'язані повідомляти про це місцеві контррозвідувальні відділи, до компетенції яких належала боротьба з контрабандистами. Якщо під час розробки виявлялися ще й ознаки шпигунства, то такі розробки передавалися економічними частинами у ведення контррозвідувальних відділів; за економічними відділами (або групами) залишалося лише право участі в подальшому проведенні розробок⁴⁹.

Щоб взяти під контроль контрабандний канал ввезення фальшивих грошових знаків в УСРР, Всеукраїнська трійка на засіданні 7 квітня 1925 р. ухвалила рішення про проведення оперативної комбінації. Суть її полягала в налагодженні переправи з Польщі фальшивих грошей через контрабандистів за безпосередньої участі губернських трійок. Про проведення даної комбінації циркулярно повідомлялися прикордонні загони й губернські контррозвідувальні відділи. Подальші дії пропонувалося узгодити з Центральною трійкою ОДПУ СРСР у Москві⁵⁰.

У період боротьби з фальшивомонетництвом відбувався пошук оптимального покарання за даний вид злочинного діян-

⁴⁸ Уголовный кодекс УССР в редакции 1927 г. – Харьков: Изд-во НКЮ УССР, 1927. – 78 с.

⁴⁹ ЦДАВО України, ф. 30, оп. 1, спр. 4254, арк. 4.

⁵⁰ Там само, арк. 5.

ня. Зокрема, у березні 1923 р. Одеським губернським карним розшуком справу на групу осіб, які підробляли картки біржі праці, було передано до трибуналу. У тому ж 1923 р. на засіданні Всеукраїнської трійки 13 листопада розглядалося питання щодо адміністративної висилки фальшивомонетників. Тоді було прийняте рішення доручити представнику Народного комісаріату внутрішніх справ з'ясувати порядок висилки⁵¹.

28 березня 1924 р. Центральний виконавчий комітет СРСР «Положенням про права ОДПУ щодо адміністративних висилань, заслань та ув'язнень до концентраційного табору» створив у системі ОДПУ СРСР Особливу нараду (ОН), яка отримала право висилати, засилати та ув'язнювати в концентраційні табори терміном до трьох років. Аналогічні наради були створені при ДПУ союзних республік⁵². До їхнього складу входили три члени Колегії ДПУ, обов'язково передбачався прокурорський нагляд⁵³. Положення визначало й види злочинів, справи за якими могли бути передані на розгляд до ОН, серед яких була підробка грошових знаків і державних паперів, з одним застереженням — «за відсутності достатніх підстав для направлення справ про них у судовому порядку»⁵⁴.

На виконання рішення ЦК РКП(б) від 29 березня 1924 р., прийнятого за пропозицією Ф. Дзержинського⁵⁵, 1 квітня 1924 р. Президія ВЦВК СРСР надала органам державної безпеки

⁵¹ ЦДАВО України, ф. 6, оп. 1, спр. 2075, арк. 5.

⁵² На відміну від Особливої наради ОДПУ СРСР, права ОН ДПУ УСРР обмежувалися висиланнями в межах республіки. Постанова ж ОН ДПУ союзної республіки про висилання за межі республіки набирала чинності лише після затвердження її ОН ОДПУ.

⁵³ Кокурин А., Петров Н. ГПУ–ОГПУ (1922–1928) / А. Кокурин, Н. Петров // Свободная мысль. – 1998. – № 7. – С. 120.

⁵⁴ Мозохин О.Б. Право на репрессии... – С. 62.

⁵⁵ Лубянка. Сталин и ВЧК–ГПУ–ОГПУ–НКВД. Архив Сталина. Документы высших органов партийной и государственной власти. Январь 1922 – декабрь 1936 / Под ред. акад. А. Н. Яковлева; сост. В. Н. Хаустов, В. П. Наумов, Н. С. Плотникова. – М.: МФД, 2003. – 912 с. – (Россия. XX век. Документы). – С. 90.

особливі повноваження у боротьбі з фальшивомонетництвом⁵⁶. Колегія ОДПУ СРСР отримала право позасудового розгляду справ фальшивомонетників, аж до застосування вищої міри покарання⁵⁷. Отже, справами про фальшивомонетництво займалися дві позасудові інстанції, що існували в системі органів державної безпеки: Особлива нарада та Колегія ОДПУ СРСР.

Відповідно до постанови Президії ВУЦВК від 22 жовтня 1924 р. (протокол № 33180 закритого засідання) і розпорядження ЕКУ ОДПУ СРСР від 19 листопада 1924 р. № 23131, ДПУ УСРР пропонувалося закінчені справи про фальшивомонетників передавати для слухання в надзвичайні сесії (НС) губернських судів (пізніше — окружних судів)⁵⁸. Проте розпорядчі засідання судових установ спрямовували їх у відкриті судові слухання. І лише у 1927 р., під тиском ЕКУ ДПУ УСРР, спеціальним розпорядженням НКЮ УСРР справи про фальшивомонетництво були виключені з загальної підсудності та передані до підсудності надзвичайних сесій⁵⁹. Як показала практика, справи про фальшивомонетництво розглядалися в усіх визначених судових і позасудових інстанціях. У 1926 р. надзвичайні сесії окружних судів в Україні розглянули кримінальні справи 25 організацій фальшивомонетників. У цих справах до вищої міри покарання були засуджені 19 осіб, до 10 років ув'язнення — 22 особи, до п'яти років — 17 осіб, до трьох років — 21 особа, умовно засуджених — сім осіб⁶⁰.

2 вересня 1926 р. ЕКУ ОДПУ СРСР заборонило місцевим органам держбезпеки передавати справи про фальшивомонетництво до судових органів без його санкції⁶¹.

⁵⁶ Рішення Політбюро ЦК РКП(б) були остаточними і потребували обов'язкового виконання. ВУЦВК лише юридично їх оформлював.

⁵⁷ *Усенко И.Б.* Внесудебная репрессия. Как это начиналось / Игорь Борисович Усенко // Коммунист Украины. — 1990. — № 2. — С. 49.

⁵⁸ Держархів Вінницької області, ф. Р-1882, оп. 1, спр. 9, арк. 242.

⁵⁹ Цит. за: *Окіпнюк В.Т.* Державне політичне управління УСРР... — С. 48.

⁶⁰ Там само.

⁶¹ *Мозохин О.Б.* Борьба органов ВЧК-ОГПУ с фальшивомонетничеством.

Статистичні звіти органів ДПУ УСРР за 1927–1929 рр. свідчать, що закінчені справи про фальшивомонетництво в даний період передавалися, здебільшого, до органів прокуратури (в 1927 р. — 44,4% закінчених справ, у 1928 р. — 60,2%, в 1929 р. — 50%). Водночас частина справ передавалася в ОН ДПУ УСРР (в 1927 р. — 33,3%, в 1928 р. — 7,2%, в 1929 р. до ОН не було передано жодної справи)⁶². У кримінальних справах із даним «забарвленням»⁶³ у IV кварталі 1927 р. на обліку ЕКУ ДПУ УСРР перебували 118 осіб, у 1928 р. — 305, протягом трьох кварталів 1929 р. — 84 особи⁶⁴. Даних про покарання зазначених осіб статистичні звіти не містять. Відомо лише, що в 1927 і в 1928 рр. була вислана майже однакова кількість фальшивомонетників — відповідно 15 і 16 осіб⁶⁵. Виходячи з наведених даних, «пік» боротьби з фальшивомонетництвом припадав на 1927–1928 рр. Саме в цей період у межах СРСР були організовані декілька масштабних операцій із затримання крупних валютників та фальшивомонетників. Паралельно в 1928 р. з ініціативи ЕКУ, погодженої з НКЮ, для запобігання даному злочину в УСРР була здійснена масова висилка осіб, раніше засуджених за фальшивомонетництво, на термін більше трьох років⁶⁶.

Після цих акцій Всеукраїнська трійка для боротьби з фальшивомонетництвом та її місцеві аналоги були ліквідовані. Вважалося, що фальшивомонетникам було завдано серйозного удару, а дії тих, хто ще бажає продовжити свій кримінальний «бізнес», вже не становлять серйозної загрози для фінансової системи країни. Грошова реформа була успішно проведена, трійки виконали покладену на них функцію. Відтоді боротьба

⁶² Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі — ГДА СБ України), ф. 42, спр. 1, арк. 3, 4, 7, 8, 99, 135, 145; спр. 2, арк. 2, 222, 223–229; спр. 4, арк. 7.

⁶³ Професійний сленг, який широко використовувався у звітній документації ДПУ УСРР щодо позначення виду злочинів.

⁶⁴ ГДА СБ України, ф. 42, спр. 1, арк. 17; спр. 2, арк. 3, 4; спр. 4, арк. 6; спр. 5, арк. 6; спр. 6, арк. 6.

⁶⁵ Там само, спр. 3, арк. 4, 8.

⁶⁶ Цит. за: *Окіпнюк В.Т.* Державне політичне управління УСРР... – С. 49.

з фальшивомонетництвом сконцентрувалася виключно в ЕКУ та місцевих економічних відділах ДПУ УСРР.

Отже, в період нової економічної політики в системі органів державної безпеки зі складу представників декількох відомств була організована структура, так звана трійка, яка змогла ефективно протидіяти фальшивомонетництву. ЕКУ ОДПУ СРСР, ЕКВ (ЕКУ) ДПУ УСРР та його місцеві відділи зуміли налагодити взаємодію як із різними підрозділами в системі органів державної безпеки (іноземним відділом, контррозвідувальним відділом, Управлінням прикордонної охорони), так і з органами міліції і карного розшуку. При цьому взаємодія ЕКУ ДПУ з іншими правоохоронними структурами набула рис їхнього підпорядкування органам державної безпеки, поглинання ними. Для протидії фальшивомонетництву активно залучалися Народний комісаріат фінансів, Держбанк, їхні місцеві органи та інші установи.

Напрацьовувалися специфічні (негласні) методи і заходи боротьби, були створені агентурно-повідомний апарат, централізована система обліку фальшивомонетників, фальшивих грошових знаків, «почерку» підпільних фабрик із виготовлення фальшивок тощо. Велике значення для протидії фальшивомонетництву мала кваліфікація його як злочинного діяння на законодавчому рівні.

Вжиття всіх цих заходів дозволило економічним підрозділам органів держбезпеки якщо не повністю здолати, то завдати нищівного удару одному з найбільш небезпечних видів кримінального злочину, який спричиняв суттєві збитки радянській економіці і, перш за все, її фінансовій системі. Разом із тим, саме в цей період для покарання злочинців була винесена велика кількість смертних вироків, організована масова висилка раніше засуджених осіб, почали активно діяти позасудові органи. І хоча фальшивомонетництво як кримінальний злочин не викликає будь-яких сумнівів у необхідності його викорінення і практика залучення позасудових органів до розгляду справ про даний вид протиправних діянь мала певні позитивні результати, це не дає права державі та органам державної безпеки як атрибутам держави за жодних обставин іти на порушення законності, створення прецеденту правового свавілля і викори-

стовувати для покарання злочинців структури, не передбачені законом. Врешті-решт така практика призвела до встановлення влади беззаконня, масових репресій проти населення країни.

Для ілюстрації публікується протокол засідання трійки по боротьбі з фальшивомонетництвом при ЕКУ ДПУ УСРР від 28 вересня 1923 р., яке поклало початок створенню системи трійок по боротьбі з фальшуванням грошей.

Протокол засідання
тройки по боротьбі з фальшивомонетництвом
при Экономическом отделе ГПУ УССР

28 сентября 1923 г.

Присутствовали: от ГПУ т[оварищи] Зам[еститель] нач[альника] ЭКО Александровский, нач[альник] фин[ансового отдела] ЭКО Вихнин; от Центроорозыска т[оварищи] чл[ен] Коллегии НКВД и нач[альник] Центроорозыска Федотов, зам[еститель] нач[альника] Центроорозыска Яновский; от Госбанка т[оварищ] нач[альник] валютно-фондового отдела Бегишев; от Наркомфина — не явился.
Председательствует — т[оварищ] Александровский,
Секретарь — т[оварищ] Вихнин.

- Повестка дня: 1. Сконструирование тройки по борьбе с фальшивомонетничеством при ЭКО ГПУ УССР.
2. Создание троек на местах.
 3. Доклад о проведенной Центроорозыском работе по борьбе с фальшивомонетничеством.
 4. План работы.
 5. О неявке представителей Наркомфина.

1. Слушали:

Сконструирование тройки по борьбе с фальшивомонетничеством при ЭКО ГПУ УССР.
(тов. Александровский)

1. Постановили:

Сконструировать тройку в составе т[оварищей] председателя тов. Куропатенко, с замещением тов. Александровским, членов: т[оварищи] Федотова, с замещением тов. Яновским, Бегишева, представителя Наркомфина по указанию Наркома.

2. Слушали:

Создание троек на местах.

(г. Александровский)

2. Постановили:

Тройки на местах создать в составе: нач[альник] ЭКО, нач[альник] губрозыска и нач[альник] губфинотделом. В губерниях, особенно зараженных фальшивомонетничеством (Одесса, Киев, Екатеринослав) в состав тройки вводится представитель Госбанка по назначению Всеукраинской конторы.

3. Слушали:

Доклад о проведенной Центророзыском работе по борьбе с фальшивомонетничеством.

(г. Яновский).

3. Постановили:

а) Доклад принять к сведению.

б) Констатировать, что на Украине находятся в обращении следующего достоинства фальшивые деньги: дензнаки — 1000, 10 000 — 1922 г., 100, 350 и 1000 — 1923 г., червонцы — 3, мало-ценные золотые десятки и пятерки.

в) Принимая во внимание наблюдающуюся фальсификацию золотых монет, кроме лиц, указанных в циркуляре тройки при ЭКУ ГПУ СССР, обратить серьезное внимание на ювелиров и, в особенности, скупщиков золота.

4. Слушали:

План работы.

4. Постановили:

а) Всю активную работу по борьбе с фальшивомонетничеством тройка проводит через аппарат розыска. Учет и отчетность наравне с розыском ведутся также и в органах ГПУ.

б) В Центророзыске создать группу по борьбе с фальшивомонетничеством в составе пяти инспекторов и сексотов по мере надобности.

в) В целях интенсификации работы по б[орьбе с] /ф[альшивомонетничест-

вом] и создания стимула соревнования установить принцип премиальности в раскрытии сбытчиков и фабрик, о чем возбудить ходатайство перед Москвой.

г) Президиуму тройки составить смету, которую, по утверждению последней, отправить в тройку при ЭКУ ГПУ СССР.

д) Ввиду отсутствия средств для немедленного разворачивания работы по б[орьбе с] /ф[альшивомонетничеством] просить Госбанк и Наркомфин выдать 50 червонцев в счет сметы.

е) Просить Госбанк и Наркомфин сделать распоряжение своей периферии о прекращении наблюдавшихся случаев отсылки задержанных поддельных дензнаков непосредственно в Москву, представляя их немедленно соответствующей тройке по б[орьбе с] /ф[альшивомонетничеством];

ж) Тройка по б[орьбе с] /ф[альшивомонетничеством] собирается 1 раз в неделю в ЭКО ГПК УССР по понедельникам, в 10 часов.

5. Слушали:

О неявке представителей Наркомфина.

5. Постановили:

Принимая во внимание ударность работы по б[орьбе с] /ф[альшивомонетничеством], сообщить ЦК КП(б)У и Наркомфину т. Кузнецову о неявке на заседание.

Председатель — [підпис]

Секретарь — [підпис]

Лясковская С. Борьба экономических подразделений ГПУ УССР с фальшивомонетничеством в 1920-е года.

В статье рассматриваются проблемы формирования организационных структур в системе органов ГПУ УССР по борьбе с фальшивомонетничеством, опыт оперативной деятельности, взаимодействия различных подразделений органов государственной безопасности и их сотрудничество с правоохранительными и другими государственными учреждениями по борьбе с данным уголовным преступлением.

Ключевые слова: фальшивомонетничество, экономическое управление, уголовный розыск, внешнее наблюдение, информатор, оперативная разработка.

Lyaskovska S. Combating counterfeiting led by economic departments of the SPA in the USSR of the 1920-s.

The issues of forming of organizational structures in the system of the Ukrainian Soviet Socialist Republic (USSR) Stat Political Administration (SPA) bodies according to combating counterfeiting as well as the experience of criminal investigation activity, interaction of various departments of state security bodies and their co-operation with law-enforcement and stat institutions in the matter of combating the crime have been considered in this article.

Key words: counterfeiting, economic management, criminal investigation, external control, intelligencer, criminal investigation working-out.